

نقش سازمان بازرسی کل کشور در پیشگیری از وقوع جرم

محمود مهدوی^۱ و بی بی فاطمه فلاح الحسینی^۲

چکیده

زمینه و هدف: سازمان بازرسی کل کشور، با توجه به قانون اساسی، قانون پیشگیری از وقوع جرم، قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، باید در خصوص پیشگیری از وقوع جرم اقدام کند. در این راستا، سازمان بازرسی کل کشور می‌تواند با بهره‌گیری از یافته‌های پیشگیری وضعی، پیشگیری کیفری و پیشگیری اجتماعی، تکلیف خود را انجام دهد. در راستای پیشگیری وضعی، سازمان می‌تواند نظارت‌های مستمر، ایجاد و بهینه کردن سامانه نظارت بر معاملات، کنترل دارایی مقامات و مسئولان را در دستور کار قرار دهد. در زمینه پیشگیری کیفری، اقدامات مهمی چون شروع تعقیب، صدور قرار تأمین و در صورت لزوم اعتراض به آراء صادره، در حوزه اختیارات سازمان است. پیشگیری اجتماعی از وقوع جرم توسط سازمان با آموزش فرهنگ سازمانی، ارتقای فرهنگ عمومی از طریق آموزش و بهره‌گیری از نقش رسانه‌ها و تعامل با سازمان‌های مردم‌نهاد و دیگر دستگاه‌های اجرایی صورت می‌گیرد. **روش‌شناسی:** پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر نوع پژوهش توصیفی-تحلیلی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، مطالب جمع‌آوری و تحلیل شدند.

یافته‌ها و نتایج: از میان انواع پیشگیری، پیشگیری کیفری نمی‌تواند متناسب با اهداف و وظایف سازمان باشد؛ ولی در راستای تحقق بخشیدن به امر پیشگیری کیفری از وقوع جرم، به خصوص در مرحله تعقیب و شروع تعقیب کیفری سازمان نقش قابل توجهی را ایفاء می‌کند. با توجه به یافته‌های این پژوهش، سازمان بازرسی کل کشور، برای انجام وظایف پیشگیری از جرم خویش، بهترین راهکاری که دارد، پیشگیری وضعی است. سازمان می‌تواند از برخی فنون بیست و پنج‌گانه پیشگیری وضعی به خصوص تکنیک‌های افزایش تلاش، خطرناک کردن موقعیت ارتکاب جرم و کاستن از عواید ناشی از جرم، به خوبی بهره‌گیری کند. انجام بازرسی‌های منظم، انجام بازرسی‌های ویژه، الزامی کردن ثبت معاملات دولتی در سامانه نظارت بر معاملات، کنترل دارایی‌های مقامات و مسئولان مهم‌ترین اقداماتی است که سازمان می‌تواند در این خصوص انجام دهد.

کلیدواژه‌ها: پیشگیری از جرم، سازمان بازرسی کل کشور، پیشگیری وضعی، پیشگیری اجتماعی، پیشگیری کیفری، نظارت و بازرسی.

□ **استناد:** مهدوی، محمود و فلاح الحسینی، بی‌بی فاطمه. (۱۳۹۸). نقش سازمان بازرسی کل کشور در پیشگیری از وقوع جرم. *فصلنامه رهیافت پیشگیری*، ۲(۴)، صص ۳۷-۵۶.

۱. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران. (نویسنده مسئول). رایانامه: mkhashi@gmail.com
۲. کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران. رایانامه: fallahhoseini1982@gmail.com

مقدمه

جرم همواره و همیشه در جامعه وجود داشته و دارد و می‌توان گفت این دو امری جدایی‌ناپذیر هستند. دورکیم^۱ بیان می‌دارد: «جرم بخشی بهنجار از جامعه بوده و جزء مکمل آن است». همواره، یافتن راه‌های مختلف برای پیشگیری از جرم مطمح نظر اندیشمندان و جرم‌شناسان بوده است. می‌توان بیان داشت که اعمال مجازات یکی از بهترین راه‌های موجود برای پیشگیری است؛ زیرا با نمایش و اعمال مجازات می‌توان درس عبرتی برای سایرین شد و انگیزه ارتکاب جرم در آنها را از بین برد؛ یعنی می‌توان با بالابردن شدت مجازات‌ها از طریق افزایش درد و رنج و بالابردن قطعیت کیفرها از طریق کاهش یا از بین بردن موانع اجباری مجازات از میزان جرائم کاست و همچنین اعمال مجازات راهکاری است تا از تکرار جرم توسط مجرمان جلوگیری شود. بنابراین می‌توان گفت اعمال کیفر در بطن خود بازدارندگی به همراه دارد و یکی از آسان‌ترین و ابتدایی‌ترین راهکارهای موجود است؛ زیرا مجرمان قبل از ارتکاب جرم، سود و زیان خود را محاسبه می‌کنند و هیچ سودی برای مجرمان بالاتر از حفظ آزادی آنها و هیچ ضرری برتر از سلب آن نیست و همین امر زیربنای بازدارندگی است؛ بنابراین یکی از اهدافی که می‌توان برای مجازات بیان داشت، هدف بازدارندگی است. یکی راهکارهای مؤثر در بحث پیشگیری از جرم، استفاده از سازوکار نظارت است. اشخاص اگر سایه مقام ناظری را بر عملکرد خویش ببینند، کمتر دچار کج‌روی و انحراف می‌شوند؛ برعکس در صورتی که نظارتی بر عملکرد افراد وجود نداشته باشد، ممکن است به بیراهه سوق یابند. در هر نظام اجتماعی اعم از خرد و کلان نظارت وجود دارد. در هر کجا که رابطه تابع و متبوع شکل گیرد، متبوع خود را فارغ از نظارت بر عملکرد تابع نمی‌داند. از این رو نظارت مقام بالاتر بر مقام پایین‌تر اجتناب‌ناپذیر است. با رشد و توسعه اجتماع و تقسیم کار، به تدریج امر نظارت نیز تخصصی می‌شود و سازمان‌های نظارتی متولد می‌شوند.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران یکی از وظایف بنیادین قوه قضاییه را پیشگیری از وقوع جرم می‌داند. به موجب اصل ۱۵۶ قانون اساسی از جمله وظایف قوه قضاییه، «اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان» است. از طرفی با توجه به اینکه بحث پیشگیری از جرم، یک امر تخصصی است، لزوم تقسیم کار در این مهم، ناگزیر است؛ از این رو، سازمان‌های زیر نظر قوه قضاییه نیز، به فراخور

وظیفه اصلی خود، باید اقدامات لازم برای پیشگیری از جرم را انجام دهند. سازمان بازرسی کل کشور از جمله سازمان‌های تحت نظارت قوه قضاییه است. به موجب اصل ۱۷۴ قانون اساسی، «براساس حق نظارت قوه قضاییه نسبت به حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری، سازمانی به نام سازمان بازرسی کل کشور زیر نظر رئیس قوه قضاییه تشکیل می‌شود. حدود اختیارات و وظایف این سازمان را قانون معین می‌کند.»؛ حال پرسشی که مطرح می‌شود آن است که آیا علاوه بر وظیفه‌ای که به موجب اصل ۱۷۴ قانون اساسی برای سازمان بازرسی کل کشور مقرر شده است، می‌توان اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم را به عنوان وظیفه فرعی سازمان مزبور شناسایی کرد یا خیر؟ سازمان بازرسی کشور با توجه به اصل ۱۷۴ قانون اساسی، باید اقدامات لازم را برای حسن انجام امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری انجام دهد. بدیهی است که سازمان مزبور این وظیفه را جهت نیل به هدف مقرر در بند ۳ اصل ۱۵۶ قانون اساسی انجام می‌دهد، ولی همچنان که پیش‌تر بیان شد، سازمان بازرسی کل کشور از اجزاء قوه قضاییه به شمار می‌رود و یکی از تکالیف این قوه با توجه به بند ۴ اصل ۱۵۶، پیشگیری از وقوع جرم است. به نظر می‌رسد در کنار وظیفه اصلی سازمان بازرسی کل کشور مبنی بر انجام اقدامات لازم برای حسن انجام امور، بتوان در پیشگیری از جرائم اداری، برای این سازمان نقش و وظیفه‌ای فرعی قائل شد. بنابراین ضروری است که با تجزیه و تحلیل قوانین مربوط و اصول و قواعد جرم‌شناسی به تبیین نقش مزبور پرداخت.

مبانی نظری

جرم از جمله مفاهیمی است که همگان با آن آشنایی اجمالی دارند، لیکن ارائه تعریف کامل از آن امر دشواری است؛ از این رو گفته‌اند که جرم به نوعی سهل و ممتنع است و حتی عنوان داشته‌اند که جرم پدیده‌ای است که همه به وجودش واقفند بدون آن که آن را بشناسند (حسنی، ۱۳۷۰، ص ۴۱). بزه یا جرم^۱ در لغت به معنای «گناه، خطا، عصیان و نافرمانی» است (معین، ۱۳۸۶، ص ۳۶۲). به دست دادن تعریف جامع و مانع، یعنی آن طور که منطقیان حد تاملش می‌خوانند، از جرم کاری است بس دشوار؛ زیرا «فراوانی تعریف دربارۀ جرم تا جایی است که جستاری را فراهم می‌سازد و این بدین خاطر است که جرم، از یک سو یک

1. Crime

رفتار انسانی و از سوی دیگر یک پدیده اجتماعی است و از نگاه‌ها و نگرش‌های گوناگونی قابل بررسی است. فلاسفه و متکلمان نخستین کسانی‌اند که تفکر در رفتار آدمی را آغاز نموده‌اند، انسان‌شناسان و جامعه‌شناسان، به گونه‌ای دیگر درباره رفتار مجرمانه اندیشه کرده‌اند، در روانشناسی و دانش‌های وابسته، با نگاهی دیگر به جرم‌گرایی انسان نگریسته شده است» (منصورآبادی، ۱۳۹۴، ص ۲۱۸).

سازمان بازرسی کل کشور، با توجه به قانون پیشگیری از وقوع از جرم، یکی از اعضای شورای عالی پیشگیری از جرم است، ولی پرسشی که مطرح می‌شود آن است که کدام دسته از جرائم در حیطه صلاحیت سازمان است؟ با توجه به اطلاق بکار رفته در الفاظ قانون پیشگیری از جرم، در پاسخی کلی می‌توان عنوان داشت که هرگونه جرمی می‌تواند در صلاحیت سازمان باشد. البته با در نظر گرفتن قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور و آیین‌نامه اجرایی آن، این وظیفه محدود به تکالیف مصرح در آن قانون می‌شود. با این حال، حتی اگر قایل شویم که محدوده وظیفه پیشگیرانه سازمان بازرسی کل کشور با توجه به بند الف ماده ۲ قانون «وزارتخانه‌ها و ادارات و امور اداری و مالی دادگستری، سازمان‌ها و دستگاه‌های تابعه قوه قضاییه و نیروهای نظامی و انتظامی و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و شهرداری‌ها و مؤسسات وابسته به آنها و دفاتر اسناد رسمی و مؤسسات عام‌المنفعه و نهادهای انقلابی و سازمان‌هایی که تمام یا قسمتی از سرمایه و یا سهام آنان متعلق به دولت است یا دولت به نحوی از انحاء بر آنها نظارت یا کمک می‌نماید و کلیه سازمان‌هایی که شمول این قانون نسبت به آنها مستلزم ذکر نام آنها است» است، نمی‌توان مدعی شد که سازمان بازرسی کل کشور نسبت به تمام جرائمی که در درون سازمان‌ها و نهادهای مصرح پیش گفته، روی می‌دهد می‌تواند اعمال و اقدامات پیشگیرانه انجام دهد. بی‌تردید برنامه پیشگیری از جرم، نیازمند اقداماتی است که برای رسیدن به حداکثر کارآمدی، در محدوده‌های مشخص و خاصی صورت گیرد. به همین دلیل، به نظر می‌رسد سازمان باید در محدوده جرائمی که مشهورند به «مفاسد اقتصادی» اقدامات پیشگیرانه را انجام دهد.

فساد: در تعریف فساد گفته شده: «فساد، پاداش نامشروعی است که برای ورود فرد (کارگزار دولتی) به تخلف از وظیفه محوله پرداخت می‌شود» (افضلی، ۱۳۹۰، ص ۲۳۸). برخی فساد را «فقدان ظرفیت وفاداری» می‌دانند و برخی عنوان داشته‌اند: «فساد عبارت است از تخطی یک مقام دولتی از وظایف رسمی برای رسیدن به منافع و رفاه خود یا اقوام نزدیک یا ارتقای موقعیت»؛ همچنین برخی دیگری معتقدند: «فساد

عبارت است از رفتاری که از اصول رسمی حکومتی حاکم بر عملکردهای یک فرد در جایگاه دولتی به دلیل انگیزه‌های شخصی نظیر رفاه، قدرت یا مقام، انحراف پیدا کرده است» (اعظمی مقدم، ۱۳۹۰، ص ۵۷). در بند الف ماده یک قانون ارتقاء سلامت اداری و مقابله با فساد، قانونگذار به تعریف فساد پرداخته است. از این رو «فساد در این قانون هرگونه فعل یا ترک فعلی است که توسط هر شخص حقیقی یا حقوقی به صورت فردی، جمعی یا سازمانی که عمداً و با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیر مستقیم برای خود یا دیگری، با نقض قوانین و مقررات کشوری انجام پذیرد یا ضرر و زیانی را به اموال، منافع، منابع یا سلامت و امنیت عمومی و یا جمعی از مردم وارد نماید نظیر رشاء، ارتشاء، اختلاس، تبانی، سوء استفاده از مقام یا موقعیت اداری، سیاسی، امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداخت‌های غیر قانونی از منابع عمومی و انحراف از این منابع به سمت تخصیص‌های غیر قانونی، جعل، تخریب یا اختفاء اسناد و سوابق اداری و مالی^۱».

پیشگیری: رویکرد نوین در خصوص پیشگیری از جرم، بهره‌گیری از اقدامات غیر کیفری است. نواندیشان عرصه پیشگیری، طرفدار مفهوم مضیق پیشگیری هستند و معتقدند «پیشگیری از جرم مجموعه فعالیت‌ها و تدابیری است که از اساس مانع از وقوع جرم و فعلیت یافتن اندیشه جنایی می‌شود و باریشه‌ها و علل پدیدایی جرم مبارزه می‌کند. در واقع از آنجا که مجازات به تنهایی قادر به مبارزه علیه پدیده جرم نیست، باید به اقدام‌هایی توسل جست که پیشاپیش از روی آوردن افراد به جرم، بلکه هرگونه انحراف و کج‌روی ممانعت می‌کنند» (حاجی ده‌آبادی، ۱۳۸۲، ص ۲۸۵). از انواع مهم رویکردهای پیشگیری از جرم، می‌توان به پیشگیری توسعه‌مدار، محیطی، وضعی، اجتماعی و محله‌مدار اشاره کرد (جوان جعفری و سیدزاده ثانی، ۱۳۹۱، ص ۴۳). پیشگیری اولیه یا نخستین، پیشگیری ثانویه یا دومین، پیشگیری ثالث یا سومین، پیشگیری کوتاه مدت یا خرد، پیشگیری بلندمدت یا کلان، پیشگیری انفعالی، پیشگیری فعال، پیشگیری کنشی یا غیر کیفری، پیشگیری واکنشی یا کیفری، پیشگیری قضایی، پیشگیری انتظامی، پیشگیری عام، پیشگیری خاص و پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی، از دیگر صور پیشگیری به شمار می‌آیند.

بازرسی و نظارت و نقش آنها در پیشگیری از وقوع جرم: بازرسی در لغت از جمله به معنای «رسیدگی

کردن به چگونگی انجام کار در یک سازمان، ناحیه و مانند آنها؛ گشتن و جست‌وجوی جایی یا بررسی و تحقیق درباره امری به قصد کنترل یا یافتن چیزی» آمده است (انوری، ۱۳۸۲، ص ۷۶۲). واژه نظارت به معنای «مراقبت برای اطمینان از درستی کاری؛ کنترل درستی اجرای پروژه از لحاظ کمی و کیفی، طبق مشخصات فنی و زمان‌بندی طرح» است. (انوری، ۱۳۸۲، ص ۷۸۵). کنترل و نظارت توسط علما و دانشمندان بسیاری تعریف شده است. به نظر استونر^۱ «کنترل عبارت است از فعالیتی منظم که ضمن آن نتایج مورد انتظار در قالب استانداردهای انجام عملیات معین می‌شوند. سیستم دریافت اطلاعات طراحی می‌شود، عملیات پیش‌بینی شده و انجام شده با هم مقایسه می‌شوند. اختلافات و انحرافات مشاهده شده ارزیابی و میزان اهمیت آنها مشخص می‌شود و سرانجام اصلاحات لازم برای تحقق هدف‌ها و مأموریت‌های سازمان انجام می‌گیرد» (دادگر، ۱۳۸۰، ص ۴۲). بازرسی در اصطلاح «نظارتی است که از سوی قدرت عمومی بر اعمال اداری و ادارات عمومی اعمال می‌شود تا هماهنگ با سیاست‌های عمومی و اهدافی که بر طبق قوانین و مقررات برای آنها در نظر گرفته شده حرکت کنند» (رضایی زاده، ۱۳۸۵، ص ۲۶۹) یکی از اهداف بازرسی و نظارت «مراقبت در حسن جریان امور کارمندان و موظفان حکومت از نظر انجام وظیفه اداری و مسئولیت‌های محوله» است (محقق داماد، ۱۳۶۴، ص ۵۲). چنین هدفی، ضرورت انجام بازرسی را بی‌آنکه نیاز به استدلال باشد، تبیین می‌کند، با این حال باید دانست که یکی از ضرورت‌ها در موفقیت برنامه‌های سازمان‌ها، وجود یک نظام دقیق نظارتی است. انجام فعالیت‌های سازمان همراه موفقیت نخواهد بود، مگر آن که نظارت و بازرسی‌های لازم نسبت به آن صورت گیرد. وجود یک نظم نظارتی در سازمان، مدیریت را نسبت به نحوه تحقق هدف‌ها و انجام عملیات آگاه ساخته و او را قادر می‌سازد که پیگیری‌های لازم را انجام دهد (خدمتی، ۱۳۷۷، ص ۴۷).

سازمان بازرسی کل کشور پس از انقلاب: پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، سازمان بازرسی شاهنشاهی منحل و مطابق لایحه قانونی سازمان بازرسی کل کشور مصوب ۵۷/۱۲/۷ به عنوان اولین سازمان کل کشور پس از انقلاب تشکیل شد. به موجب این لایحه که مشتمل بر ۱۰ ماده و ۲ تبصره بود، سازمان بازرسی تحت ریاست وزیر دادگستری تشکیل شد. لایحه مزبور که به طور رسمی سازمان بازرسی شاهنشاهی و اداره کل بازرسی دادگستری را منحل اعلام کرد با الهام از قانون مربوط به اداره کل بازرسی کل

کشور مصوب سال ۱۳۳۳ و مقرراتی شبیه به آن تنظیم شد و آیین نامه اجرایی آن نیز در جلسه ۵۸/۵/۶ هیئت وزیران دولت موقت جمهوری اسلامی ایران در ۱۹ ماده به تصویب رسید. موجودیت سازمان بازرسی کل کشور در نظم حقوقی کنونی مرهون اصل ۱۷۴ قانون اساسی و قانون تأسیس سازمان بازرسی کل کشور است که در سال ۱۳۶۰ به تصویب رسیده و در سالهای پس از آن مورد اصلاحات واقع شده است.

جلوگیری از استبداد، فساد سیاسی و خودکامگی سران و کارگزاران حکومتی از طریق نظارت بر اعمال دولتمردان و افشای عملکرد خودکامگان و فساد کارگزاران، در مبارزه برای حفظ سلامت نظام سیاسی اجتناب ناپذیر است. بی گمان در نظام های مردم سالار، مراقبت و نظارت دائمی بر اعمال دولتمردان و فعالیت های قدرت طلبانه صاحبان زر و زور، ضرورت حیاتی داشته و نتیجه آن می تواند در پیشگیری از شکل گیری گونه های استبداد مؤثر و نقش آفرین باشد (موسی زاده و جوکار، ۱۳۹۱، ص ۱۶۴). نظارت و بازرسی دقیق از جمله برنامه ها و اولویت های اساسی در الگوی پیشگیری از جرم است که خود در سطح مردمی و دولتی قابل اجرا است. در سطح مردمی آنچه مصداقی از امر به معروف و نهی از منکر به شمار می رود، مردم به گزارش رفتارهای خلاف و نادرست مجریان به حاکمان و دستگاه نظارتی موظف اند که معمولاً امروزه سازمان یا شعبه ای برای دریافت گزارش های مردم و نیز نظارت بر کار مجریان به این مهم اختصاص می یابد. اما نوع مهم تر آن در سطح حکومت و دولت است که به دو شکل آشکار و پنهان اجرا می شود. در سطح آشکار آن، سازمان یا وزارتخانه یا گروهی به طور رسمی و آشکارا به نظارت بر کار مجریان حکومت موظف اند. در سطح پنهان، افراد مورد اعتماد و موثق و امینی باید پنهانی، اطلاعات و گزارش های لازم را از راه های گوناگون گرد آورند و بر کار مجریان نظارت داشته باشند. اهمیت بازرسی در این است که اگر چنین امری وجود نداشته باشد، زمینه های انحراف و لغزش مجریان فراهم می شود و سوء استفاده از قدرت و منصب به راحتی امکان می یابد و این خود، زمینه های ستم و تجاوز به مردم و خیانت و بی عدالتی را رواج می دهد و اندک اندک بنیان زندگی سالم از هم فرو می پاشد (رحیمی نژاد و حاجی وند، ۱۳۹۳، ص ۵۵۲). در واقع، یکی از مبانی فلسفی نظارت و بازرسی، پیشگیری از تجاوز به آزادی ها و حقوق عمومی در برخورد با اقتدارات دولت است، به طوری که موازنه بین آزادی ها و حقوق ملت از یک سو و اختیارات و اقتدار دولت از سوی دیگر، برقرار و حقوق ملت در روند اعمال اقتدار دولت مورد تجاوز قرار نگیرد (فلاح زاده و زارعی، ۱۳۹۲، صص ۱۳۱ - ۱۳۰).

از سوی دیگر یکی از راهبردهای پیشگیری وضعی بالابردن خطرات ناشی از ارتکاب جرم است؛ به نحوی که مجرم در ارتکاب جرم احساس امنیت و آرامش نکند و دلهره و هراس از دستگیری، شناسایی و مجازات، مانع از تحریک و ارتکاب جرم توسط او شود. اگر بازرسی، نظارت و کنترل صحیحی در جامعه وجود داشته باشد این هدف به خوبی تأمین می‌شود. پیش‌بینی راهکارهایی برای افشای کارهایی که پنهانی بودن آنها زمینه ارتکاب جرم را فراهم می‌سازد، ما را به این هدف نزدیک‌تر می‌کند. بازرسی و سنجش اگرچه در مواردی می‌تواند با حقوق و آزادی‌های فردی در تضاد باشد، ولی می‌توان با توسل به اصول و قواعد کلی، جواز این اعمال را استنباط کرد (میرخلیلی، ۱۳۸۵، ص ۱۶۵). بازرسی نهایی و نظارت بر کارکنان از بسیاری از جرائم مانند اختلاس، ارتشاء، باج‌خواهی، اعمال نفوذ ناروا و سایر جرائم مرتبط با مشاغل کارکنان جلوگیری می‌کند؛ به طوری که هرگاه نظارت بر رفتارها رها شود، نتیجه آن تسلط انسان‌های هنجارشکن، کج‌رو و منحرف بر جامعه است. از جمله پیامدهای منفی نبود نظارت اجتماعی، تسلط فرهنگ کج‌روی بر فرهنگ‌های به‌هنجار جامعه است، با توجه به اینکه این دسته از مجرمان در شغل‌های مختلف دارای مسئولیت هستند، تدابیر اولیه ویژه‌ای مانند دقت در گزینش، توصیه شده است (میرخلیلی، ۱۳۸۵، ص ۱۶۶). به طور خلاصه می‌توان بیان کرد که نظارت در موضوع پیشگیری از جرم نقش کلیدی ایفاء می‌کند (محمدنسل، ۱۳۹۱، ص ۴۹). انسان در صورتی که ناظری را بر اعمال خویش نبیند، هرگز خویش را مقید نخواهد کرد و برعکس در صورتی که سایه بازرسی را بر عملکرد خویش ملاحظه کند، از آزادی مطلق خویش صرف‌نظر کرده و سعی در روی آوردن به رفتاری می‌کند که مطابق با هنجارهای جامعه و اجتماع باشد.

ساختار و صلاحیت‌های سازمان بازرسی کل کشور: موجودیت سازمان بازرسی کل کشور در درجه نخست، مرهون اصل ۱۷۴ قانون اساسی است. به موجب این اصل: «بر اساس حق نظارت قوه قضاییه نسبت به حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری سازمانی به نام «سازمان بازرسی کل کشور» زیر نظر رئیس قوه قضاییه تشکیل می‌شود. حدود اختیارات و وظایف این سازمان را قانون تعیین می‌کند». اکنون قانون‌ناظر بر فعالیت سازمان بازرسی کل کشور، قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور مصوب ۱۳۹۳/۷/۱۵ است که طبق ماده ۱۶ آن دیگر قوانین مربوط منسوخ به شمار می‌روند. آیین‌نامه قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، مصوب ۱۳۸۸/۱/۱۵ است و بر اساس آن جزئیات

مربوط به وظایف و تکالیف سازمان مزبور به تفصیل بیان شده است. آیین نامه پیش گفته دارای ۷۵ ماده است. بدیهی است که علاوه بر اسناد یادشده، بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و گاهی فرامین مسئولان بلندمرتبه نظام، ممکن است تعیین کننده برخی از امور سازمان باشد. سازمان طیف وسیعی از نظارت و بازرسی‌ها را انجام می‌دهد. به طور کلی می‌توان نظارت‌های سازمان در سه گروه، نظارت بر مراجع قضایی، نظارت بر مصوبات قوه مجریه و نظارت بر امور اقتصادی دسته‌بندی کرد.

۱- **نظارت بر مراجع قضایی و واحدهای تابعه دادگستری:** یکی از معاونت‌های سازمان، «معاونت امور سیاسی و قضایی» است (میرمحمدی، ۱۳۸۳، ص ۱۲۵). معاونت مزبور بر وزارت دادگستری و سازمان‌های تحت نظارت قوه قضاییه و همچنین محاکم عمومی و انقلاب، دادگاه‌های تجدیدنظر و دادسرای عمومی نظارت دارد. گزارش‌های بازرسی مربوط به مراجع اخیر، به رئیس قوه قضاییه ارائه می‌شود. این حق نظارت از اصل ۱۷۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران حاصل شده است (دهقان، ۱۳۸۲، ص ۱۲۸). سازمان بازرسی کل کشور به منظور اعمال نظارت و بازرسی بر واحدهای پیش گفته وفق تبصره سه ماده ۸ آیین نامه اجرایی باید از رئیس قوه قضاییه اجازه‌نامه داشته باشد و همچنین طرز نظارت و بازرسی بر مراجع مزبور، وفق ماده ۶۹ آیین نامه اجرایی مصوب ۱۳۸۸ صورت می‌گیرد.

۲- **نظارت بر مصوبات قوه مجریه و دادگاه‌های اداری و انضباطی:** سازمان بازرسی کل کشور می‌تواند مصوبات قوه مجریه مانند تصویب‌نامه‌ها، آیین‌نامه‌ها، بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌ها را نظارت و کنترل کند و چنانچه آنها را برخلاف قوانین و مقررات عمومی کشور تشخیص دهد به آنها اعتراض کند. همچنین «سازمان بازرسی کل کشور می‌تواند به آراء صادره از هیئت‌های رسیدگی به تخلفات اداری یا انضباطی ظرف ۲۰ روز از تاریخ ابلاغ اعتراض و تجدیدنظرخواهی کند. درخواست تجدیدنظر به مرجع صادرکننده رأی ارائه می‌شود تا مرجع مذکور پرونده را به مرجع تجدیدنظر ارسال کند» (دهقان، ۱۳۸۲، ص ۱۳۸).

۳- **نظارت بر امور اقتصادی:** نبود نظارت بر اقتصادی و مالی نتایج نامطلوبی را در پیشگیری خواهد داشت. بر همین اساس قانونگذاران اساسی و عادی کشور به این مهم توجه فراوانی مبذول داشته‌اند و مراجعی را برای تأمین این نظارت تعیین کرده‌اند. دیوان محاسبات کشور به رسیدگی و حسابرسی دستگاه‌هایی که از بودجه کل کشور استفاده می‌کنند اقدام کرده و به تسلیم گزارش تفریغ بودجه هر سال، به مجلس شورای اسلامی می‌پردازد. وزارت امور اقتصادی و دارایی به هزینه‌ها و پرداخت‌هایی که

در دستگاه‌های اداری استفاده‌کننده از بودجه و تطبیق آن با قانون محاسبات می‌پردازد و علاوه بر این‌ها می‌توان به سازمان حسابرسی و مانند آنها اشاره کرد. حجم وسیعی از بازرسی‌های کل کشور مربوط به امور اقتصادی است. مؤید این امر وجود معاونت‌های امور اقتصادی و زیربنایی و معاونت امور تولیدی و کشاورزی سازمان بازرسی و حجم پرونده‌های مفاسد اقتصادی است که از طرف سازمان، بررسی شده و به مراجع ذی‌صلاح ارجاع شده است (دهقان، ۱۳۸۲، ص ۱۴۱).

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر نوع پژوهش توصیفی-تحلیلی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، مطالب جمع‌آوری و تحلیل شدند.

یافته‌ها

سازمان بازرسی کل کشور و پیشگیری وضعی: پیشگیری وضعی یعنی اتخاذ راهکارهایی برای کاهش وقوع جرم از طریق کاستن و محدود کردن فرصت‌های ارتکاب جرم. پیش فرض این مدل پیشگیری آن است که مجرم‌ان برای مرتکب شدن بزه یا عدم ارتکاب آن به یک بررسی عقلانی روی می‌آورند (مارتا، ۲۰۱۱). در این نوع از پیشگیری بیش از آنکه بر بزه‌کار تمرکز دارد، نفس پدیده جنایی در معرض بررسی قرار می‌گیرد پیشگیری وضعی دارای ۲۵ تکنیک در زمینه رسیدن به اهداف خود است (کارن^۱، ۲۰۱۱، ص ۵). انواع خاصی از جرائم می‌توانند موضوع پیشگیری وضعی باشند، با این حال یکی از مزایای این روش پیشگیری رسیدن به نتایج مطلوب در مدت زمان کوتاه است (پارلمان بریتانیا، ۲۰۱۰، ص ۵۳). به نظر می‌رسد سازمان بازرسی کل کشور می‌تواند از تکنیک‌های گروه افزایش تلاش و افزایش خطر برای پیشگیری از وقوع جرم استفاده کند؛ چه اینکه در این گروه، تکنیک‌های کنترل موقعیت قرار می‌گیرد و سازمان بازرسی کل کشور دارای وظیفه کنترلی و نظارتی است. در این قسمت به سازوکارهای سازمان بازرسی در این راستا اشاره می‌شود.

۱- نقش کنترلی سازمان بازرسی کل کشور: بر اساس اصل ۱۷۴ قانون اساسی، سازمان بازرسی کل کشور

1. Martha
2. Karen

تحت نظر قوه قضاییه، مسئولیت نظارت بر حسن جریان امور و اجرای صحیح قوانین در دستگاه‌های اداری کشور را بر عهده دارد و به عنوان یک دستگاه ضد فساد و حافظ حقوق شهروندی و تضمین کننده سلامت حاکمیت دستگاه‌های اجرایی و اصلاح اقتدار آنها محسوب می‌شود (فلاح‌زاده و زارعی، ۱۳۹۲، ص ۱۳۷).

۱-۱- اعمال نظارت و انجام بازرسی‌های منظم و ویژه: بازرسی‌های منظم و ویژه سبب می‌شود که شخصی که در اندیشه ارتکاب جرم است در تحلیل خویش از موقعیت و فرصت ارتکاب جرم این نتیجه را بگیرد که محیط مدنظر او، قابلیت کافی را ندارد و هر لحظه امکان لو رفتن او وجود دارد. در قانون سازمان بازرسی کل کشور اشاره به دو مفهوم بازرسی مستمر و فوق‌العاده شده است، ضوابط انجام بازرسی‌های مزبور در آیین‌نامه اجرایی قانون بیان شده است.

۱-۱-۱- بازرسی‌های مستمر: مطابق با قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، انجام بازرسی‌های مستمر یکی از وظایف سازمان به شمار می‌رود. مستمر در لغت به معنای «ادامه‌دار؛ پیوسته؛ همیشگی و به طور مداوم و پیوسته» (انوری، ۱۳۸۲، ص ۶۹۷۷) است. به این ترتیب در تعریف بازرسی مستمر می‌توان بیان داشت: «اعمال نظارت و کنترلی که به طور مداوم و پیوسته توسط سازمان به عمل می‌آید، نظر به طبع ادامه‌دار این بازرسی‌ها، انجام آنها تعطیل بردار نیست و باید طبق برنامه از پیش تعیین شده صورت گیرد.» بند د ماده یک آیین‌نامه اجرایی قانون عنوان «بازرسی برنامه‌ای» را به بازرسی‌های مستمر داده است و در تعریف آن عنوان داشته: «فعالیت‌های نظارتی و بازرسی مستمر بر اساس برنامه‌های مدون و منظم سالانه با تعیین قلمرو موضوعی، محیطی و زمانی» و طبق ماده چهار آیین‌نامه «برنامه نظارت و بازرسی، قبل از پایان هر سال برای سال بعد، با رعایت اولویت‌ها تهیه و تدوین و به تصویب ریاست قوه قضاییه می‌رسد»؛ بدیهی است انجام بازرسی توسط بازرس یا هیئت‌های بازرسی به عمل می‌آید و موضوع بازرسی باید معین باشد. در قانون و آیین‌نامه اجرایی آن موارد مزبور مشخص شده است.

۱-۱-۲- بازرسی‌های فوق‌العاده: قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، جواز انجام بازرسی‌های فوق‌العاده را صادر کرده است. به عنوان یکی از وظایف و اختیارات سازمان، بند ب ماده قانون بیان می‌کند: «انجام بازرسی‌های فوق‌العاده حسب دستور مقام رهبری و یا به دستور رئیس قوه قضاییه و یا درخواست رئیس جمهور و یا کمیسیون اصل نود قانون اساسی مجلس شورای اسلامی و یا بنا به تقاضای وزیر یا مسئول دستگاه‌های اجرائی ذیربط و یا هر موردی که به نظر رئیس سازمان ضروری تشخیص داده شود، انجام می‌شود».

۱-۲- اعمال نظارت کارآمد برای افزایش تلاش و افزایش خطر ارتکاب جرم: مجرم ارتکاب جرم را انتخاب می‌کند، جرم معلول فرصت است، مجرم فردی عقلانی است و جرم انتخابی عقلانی است و تأثیر گذاشتن بر عوامل وضعی راحت‌تر از تغییر و مبارزه با ضعف‌های بشری و اصلاح شخصیت افراد است؛ در نتیجه یکی از راهکارهای مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم، کاستن از فرصت‌های مجرمانه است. سازمان بازرسی کل کشور به عنوان اصلی‌ترین نهاد نظارتی کشور نیز، هدف خود را ایجاد سازمانی با نظارت کارا و اثربخش و معتمد مردم و مسئولان قرار داده است و برای این منظور باید جایگاه خود، از نظارت سنتی را به نظارت نوین تغییر دهد (محمودی جانکی و قورچی بیگی، ۱۳۸۸، ص ۳۴۸). نظارت نوین دارای شاخص‌های مختلفی است؛ نظارت همگانی، خودنظارتی یا خودکنترلی، سازمان‌های مردم‌نهاد و نظارت الکترونیک یا دیجیتال، از جمله شاخص‌های آن به شمار می‌روند (صفرخانی، ۱۳۸۸، ص ۶۴). شورای فناوری اطلاعات سازمان بازرسی کل کشور در سال ۱۳۸۹ نظارت الکترونیکی را «دسترسی الکترونیکی به اطلاعات و اسناد مدنظر برای پایش تکالیف، فرایندها، برنامه‌ها و فعالیت‌های دستگاه اجرایی بر اساس اهداف سالانه، بلندمدت و تکالیف ذاتی دستگاه» تعریف کرده است (حسینی و فولادی طرقی، ۱۳۸۹، ص ۶۹۱). وفق قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور: «سازمان می‌تواند در موارد زیر نیز اقدام کند: ب- با بهره‌گیری از فناوری‌های روز و هرگونه ابزار مناسب دیگر بر عملکرد شوراها و کمیسیون‌های مالی، معاملات و اعتباری دستگاه‌های مشمول بازرسی و انجام مناقصات و مزایده‌ها نظارت کند» و بر اساس آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور «سازمان می‌تواند با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و برقراری ارتباط الکترونیکی با دستگاه‌های مشمول بازرسی، اطلاعات لازم را از سامانه‌های دستگاه‌های یادشده دریافت و سپس با رعایت اصول و قواعد علمی، آنها را تجزیه و تحلیل کرده و گزارش خود را همراه با استنتاج و ارایه پیشنهادها مناسب، برای مراجع مربوط ارسال دارد.

۱-۳- کنترل دارایی‌های اشخاص: به گفته برخی از حقوقدانان «الزام کارگزاران به اعلام دارایی‌شان، خواه به عموم مردم و خواه به نهادهای دولتی ضد فساد، به طور مؤثر از فساد پیشگیری می‌کند. اعلام دارایی‌ها و منافع، هم به کارگزار مدنظر و هم به دولت در تعیین وجود تعارض منافع کمک می‌کند و ممکن است متضمن محروم شدن از منافع خصوصی یا اختصاص مجدد منافع به کارگزار دیگری که در

موقعیت متعارض قرار ندارد، باشد. به طور کلی، الزام کارگزاران به اعلام کامل دارایی خود و دارایی خاص در مراحل مختلف کارشان، مبنا و ابزاری را برای مقایسه و شناسایی دارایی‌هایی فراهم می‌کند که از طریق فساد تحصیل شده‌اند. می‌توان به طور متعارف از کارگزاری که در زمان سمت خود دارایی عمده‌ای را تحصیل کرده، خواست تا توضیح دهد، این دارایی را از کجا آورده است. توسل به چنین شیوه‌ای برای پیشگیری از بروز فساد، ایجاب می‌کند که دولت‌ها، مقامات عمومی را که دارایی‌شان طی دوره تصدی به شکل نامعقولی افزایش یافته و با توجه به عواید و درآمدهای قانونی‌شان دلیلی برای چنین افزایشی وجود نداشته، تحت پیگرد و مجازات قرار دهند» (شمس ناتری و توسلی‌زاده، ۱۳۹۰، ص ۲۰۹).

۱-۴- استقرار هیئت بازرسی در ادارات: وجود فرصت‌ها و مناسبت‌های ارتکاب جرم، همواره یکی از عوامل مهم در بروز بزهکاری بوده و بزهکار را به ارتکاب عمل ترغیب می‌کند. تردیدی نیست هرچه افراد ضعف نفس بیشتری داشته باشند در مقابل فرصت‌های ارتکاب بزه، آنگاه که منافع حاصله از جرم را به آسانی در دسترس می‌بینند دچار وسوسه بیشتری شده و زودتر به آستانه تحریک می‌رسند. اثر فرصت‌ها در بروز بزهکاری یک عامل قطعی و تعیین‌کننده است و شخص مجرم به عنوان یک عامل ثابت، با ارزش صفر قلمداد می‌شود و فرصت‌های جرم به عنوان متغیرهایی که اگر ارزش مثبت داشته باشند، غنیمت شمرده شده و جرم ارتکاب می‌یابد. با توجه به وجود اینگونه متغیرها و به منظور کاهش اثرات آن در بروز جرم یکی از انواع پیشگیری که پیشگیری وضعی است، مطرح می‌شود که هدف آن عبارت است از اتخاذ تدابیر لازم به منظور افزایش بهای عمل مجرمانه نسبت به سود حاصل از آن (بیات، شرافتی‌پور و عبدی، ۱۳۸۷، ص ۴۲).

۲- قانون برنامه پنجم توسعه و پیشگیری وضعی: از هنگام انتشار دیدگاه‌های پایه‌گذاران مکتب تحقیقی، به ویژه نگرش‌های «سزار لمبروزو» تا امروز، دسته‌بندی‌های متعددی از بزهکاران ارائه شده است. یکی از بارزترین این تقسیم‌بندی‌ها بر پایه معیار «حسابگری» است که به موجب آن مجرمان را می‌توان در دو گروه غیر حسابگر یا حسابگر طبقه‌بندی کرد؛ دسته نخست، بیشتر تحت تأثیر هیجانانگیز و بدون توجه به پیامدهای ناشی از وقوع جرم آن را برمی‌گزینند، کودکان و مجانین بزهکار در این دسته جای می‌گیرند، اما گروه دوم، افرادی هستند که با رویکردی حسابگرانه و با در نظر گرفتن سود و زیان حاصل از ارتکاب بزهکاری، به آن روی می‌آورند. این دسته بزهکاری را مانند فعالیت تجاری و اقتصادی (البته

نامشروع) پنداشته و پس از ارزیابی «هزینه و فایده» در صورت سودآور بودن، به ارتکاب جرم روی می آورند، بکار بردن شیوه‌های پیشگیری وضعی می تواند تا حد زیادی آنها را از انجام جرم منصرف سازد (نیازپور، ۱۳۹۱، ص ۲۰۸).

۳- رسیدگی به گزارش‌ها و شکایات‌ها درباره مأموران یا سازمان‌های دولتی: یکی از انواع بازرسی و نظارت‌هایی که سازمان بازرسی کل کشور وظیفه انجام آن را دارد، بازرسی موردی است. منظور از بازرسی موردی «بزرسی شکایات و اعلامات مقرون به دلیل دایر بر وقوع تخلف یا سوء جریان در محدوده صلاحیت سازمان» است.^۱ در ماده ۱۲ آیین‌نامه تصریح شده است: «سازمان می تواند به شکایات و اعلامات اشخاص، در خصوص سوء جریان اداری و مالی و نقض قوانین و مقررات دستگاه‌های موضوع بند (الف) ماده ۲ قانون تشکیل سازمان و کارکنان آنها رسیدگی کند». شکایت در صورتی می تواند عامل تهدیدکننده‌ای برای شخصی که سودای ارتکاب جرم را در ذهن خود می‌پرورد، باشد که طرح آن به سادگی ممکن باشد. در این راستا، نه تنها اظهار شکایت به صورت شفاهی قابل ترتیب اثر دادن است، بلکه طرح آن به صورت الکترونیکی که نیز سبب می‌شود، سازمان بازرسی کل کشور، در صورت مقرون بودن شکایت به دلیل کافی، فرایند بازرسی را شروع کند. بدین منظور سازمان، سامانه الکترونیکی رسیدگی به شکایات و اعلامات را راه‌اندازی کرده است.^۲

سازمان بازرسی کل کشور و پیشگیری کیفری: برخی در تعریف پیشگیری کیفری بیان داشته‌اند: «پیشگیری کیفری عبارت از مجموعه تدابیر و اقداماتی است که هدف از اعمال آن کاهش جرم و بزه، ترس و ارعاب در مجرمان برای عدم تکرار جرم‌های بعدی، جلوگیری از مجرم شدن مجرمان بالقوه، تأدیب افراد جامعه، به خصوص مجرمان با هدف افزایش نظم و امنیت عمومی و فردی، کاهش انگیزه‌ها و فرصت‌های مجرمانه در افراد جامعه، دفاع از حقوق قربانیان جرم در چارچوب قانون است» (بیات، شرافتی پور و عبدی، ۱۳۸۷، ص ۳۰). بازدارندگی را از جمله اهداف مجازات‌ها ذکر کرده‌اند. بازدارندگی «هدف تقلیل گرایانه‌ای که از دیرباز و در قالب یک نظریه توانمند و در بطن مدل تنبیهی و در چارچوب کارکرد فایده‌مند کیفر تکوین یافته و با نگرینستن به افق‌های پیش رو، اعمال مجازات را نه با هدف جبران گذشته‌های تاریک،

۱. بنده ماده یک آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور

2. <https://shekayat.bazresi.ir/index.htm>

بلکه با هدف ساختن آینده‌ای روشن لازم می‌انگارد، بدین سان سیاست اصلی دیدگاه بازدارندگی، تهدید به مجازات کیفری یا اجرای آن برای کاهش انگیزه جرم است، یعنی استفاده از مجازات به عنوان بازدارنده‌ای که مانع تکرار جرم و از سوی مجرم شده و نیز به شکل کلی انگیزه دیگران را برای ارتکاب جرم کاهش می‌دهد» (دادبان و آقایی، ۱۳۸۸، ص ۱۲۷).

کیفر مجرمان هنگامی می‌تواند بازدارنده باشد که رسیدگی به پرونده کیفری با اطلاع دادرسی مواجه نباشد، هرچه رسیدگی به امر کیفری با سرعت بیشتری صورت گیرد، اثر بازدارندگی آن به همان اندازه، افزایش خواهد یافت. در این خصوص قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، پیش‌بینی کرده است که رسیدگی به گزارش‌های سازمان در مراجع قضایی و دیگر مراجع صالح به صورت خارج از نوبت خواهد بود. بر اساس ماده ۶ قانون مزبور: «گزارش‌های سازمان در مراجع قضایی و هیئت‌های رسیدگی به تخلفات اداری، انضباطی و انتظامی، خارج از نوبت و حداکثر ظرف مدت ۳ ماه، رسیدگی می‌شود. چنانچه رسیدگی به پرونده‌ها بیش از مدت معین نیاز به وقت داشته باشد، مراجع یادشده باید دلایل آن را در پرونده درج و تصریح کنند. آراء صادره مراجع قضائی با درخواست سازمان بازرسی کل کشور و موافقت دادستان ذیربط و آراء صادره هیئت‌های رسیدگی به تخلفات اداری، انضباطی و انتظامی با درخواست سازمان یادشده در مراجع ذیصلاح ظرف بیست روز پس از ابلاغ قابل تجدیدنظر بوده و این رسیدگی نیز خارج از نوبت خواهد بود».

سازمان بازرسی کل کشور و پیشگیری اجتماعی: از نظر جرم‌شناسی، پیشگیری اجتماعی مبتنی بر علت‌شناسی جرم است. یعنی پیشگیری اجتماعی از جرم، مستلزم قبول این واقعیت است که عوامل مختلفی در تکوین جرم نقش دارند. عوامل اجتماعی باید این عوامل جرم‌زا را خنثی کند. عوامل اجتماعی عمومی و شخصی، نقش عمده‌ای در بزهکاری دارند. پیشگیری اجتماعی یعنی مداخله در محیط اجتماعی عمومی و شخصی. محیط اجتماعی عمومی مانند محیط‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی که نسبت به همه مشترک است. محیط اجتماعی شخصی مانند محله و مانند آن (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۱، ص ۵۰۹).

برخی از حقوقدانان بیان داشته‌اند که ذکر دستگاه‌ها و نهادهای مزبور به صورت تمثیلی است و حکم تکلیفی این ماده فقط شامل نیروی انتظامی و بسیج مستضعفین، جمعیت هلال احمر و شهرداری‌ها نمی‌شود، بلکه به نظر می‌رسد تمام سازمان‌های دولتی و عمومی و حتی خصوصی را در راستای وظایف خویش شامل می‌شود (اصغری و سرمدی‌واله، ۱۳۹۱، ص ۱۵۳). این نظر، قابل تأیید است، به خصوص با

تصویب قانون پیشگیری از وقوع جرم و اصلاحات اخیر قانون تشکیل سازمان بازرسی. با توجه به قوانین پیش گفته، سازمان بازرسی کل کشور نیز باید در راستای پیشگیری از وقوع جرم اقدامات لازم را مبذول کند. حال پرسش این است که سازمان بازرسی کل کشور چگونه می‌تواند در راستای پیشگیری از وقوع جرم اقدام کند؟

در پاسخ به پرسش اخیر باید گفت که بر اساس قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، جواز این امر وجود دارد. به موجب بند د ماده ۱۱ قانون سازمان بازرسی: «سازمان می‌تواند در موارد زیر نیز اقدام کند: د- اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی عمومی از طریق رسانه‌های عمومی به منظور ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، با رعایت قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲». اهم اقداماتی که سازمان می‌تواند در راستای تحقق پیشگیری اجتماعی انجام دهد عبارت است از: ۱- آموزش فرهنگ سازمانی، ۲- ارتقای فرهنگ عمومی و ۳- تعامل با سایر دستگاه‌های مسئول به منظور ایجاد هماهنگی در پیشگیری و مبارزه با فساد.

بحث و نتیجه‌گیری

دولت موظف به حفظ نظم و امنیت جامعه و افراد است و ایجاد امنیت و آرامش تنها با توسل به شیوه‌های کیفری پس از وقوع جرم محقق نمی‌شود؛ بنابراین دولت باید قبل از وقوع بزه شرایط و فرصت‌های تحقق آن را از بین ببرد. برخی از راهکارهای کنترل بزهکاری، از طریق کنترل بزهکار به عنوان یکی از محورهای اصلی ارتکاب جرم است. در طول تاریخ انجام نظارت توسط کارگزاران حکومت معمول بوده و بازرسی برای حفظ حکومت امری ضروری است. در نامه حضرت علی (ع) به مالک اشتر نیز بر نقش بازرسان دولتی در کنترل دستگاه‌های اداری حکومت تأکید شده است. در راستای انجام وظایف نظارتی و بازرسی، در تاریخ کشور ایران، دستگاه‌های خفیه‌نویسی، دیوان اشراف و مانند آنها فعالیت می‌کردند. با گذار از دولت سنتی به دولت مدرن، سازمان نظارتی نیز، به شکل مدرن و امروزی خود درآمد. در کشور ایران، سازمان بازرسی کل کشور مسئول نظارت بر دستگاه‌های حکومتی و برقراری حسن جریان امور است. قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور، وظایف و مسئولیت‌های متعددی را برای سازمان پیش‌بینی کرده است که همگی در راستای اجرای اصل ۱۷۴ قانون اساسی است.

یکی از پرسش‌هایی که در این پژوهش به آن پاسخ داده شده آن بود که سازمان بازرسی کل کشور، در امر پیشگیری از جرم نیز دارای نقش است. این وظیفه ضمن اینکه از قانون اساسی قابل استنباط است، با تدقیق در قانون برنامه پنجم توسعه و قانون پیشگیری از جرم و نیز پاره‌ای از عبارات قانون تشکیل سازمان بازرسی نیز قابل برداشت است. راهکارهایی که سازمان بازرسی کل کشور می‌تواند در راستای وظیفه پیشگیری از جرم بکار گیرد، متعدد است. پیشگیری وضعی، پیشگیری کیفری و پیشگیری اجتماعی می‌تواند مهم‌ترین آنها تلقی شود. از میان انواع پیشگیری‌های وضعی، کیفری و اجتماعی، پیشگیری کیفری نمی‌تواند متناسب با اهداف و وظایف سازمان باشد؛ ولی در راستای تحقق بخشیدن به امر پیشگیری کیفری از وقوع جرم، به خصوص در مرحله تعقیب و شروع تعقیب کیفری، سازمان نقش قابل توجهی را ایفاء می‌کند.

با توجه به یافته‌های این پژوهش، سازمان بازرسی کل کشور، برای انجام وظایف پیشگیری از جرم خویش، بهترین راهکاری که دارد، پیشگیری وضعی است. سازمان می‌تواند برخی از تکنیک‌های بیست و پنج‌گانه پیشگیری وضعی به خصوص تکنیک‌های افزایش تلاش، خطرناک کردن موقعیت ارتکاب جرم و کاستن از عواید ناشی از جرم را به خوبی بکار گیرد. انجام بازرسی‌های منظم، انجام بازرسی‌های ویژه، الزامی کردن ثبت معاملات دولتی در سامانه نظارت بر معاملات، کنترل دارایی‌های مقامات و مسئولان، مهم‌ترین اقداماتی است که سازمان می‌تواند در این خصوص انجام دهد.

قانون سازمان بازرسی کل کشور، این اجازه را به سازمان داده است که برای ارتقای سلامت اداری، مبارزه با فساد و مانند آن، آموزش‌های لازم را ارائه کند. این خود بدان معنا است که سازمان می‌تواند که از یافته‌های پیشگیری اجتماعی از وقوع جرم بهره ببرد. البته باید خاطر نشان کرد که سازمان در این زمینه تکلیف ندارد و قانون در مقام بیان رخصت و اختیار نیست؛ زیرا با توجه به قانون برنامه پنجم توسعه، قوه قضاییه باید اقدامات مناسب را برای تحقق پیشگیری جامعه‌مدار انجام دهد و با توجه به اینکه سازمان بازرسی کل کشور، از ارکان این قوه محسوب می‌شود، این تکلیف متوجه سازمان خواهد بود. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که برای تحقق این هدف، سازمان باید به آموزش فرهنگ سازمانی برای مبارزه با انحرافات کاری، ارتقای فرهنگ عمومی از طریق آموزش و بهره‌گیری از توان رسانه‌ها بپردازد. همچنین سازمان می‌تواند برای محقق ساختن این وظیفه از ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد استفاده کند.

پیشنهادها

مهمترین پیشنهادی که با توجه به یافته‌های پژوهش در خصوص نقش سازمان بازرسی کل کشور در پیشگیری از جرائم می‌توان ارائه کرد این است که سازمان باید بهینه کردن سامانه نظارت بر معاملات دولتی را در دستور کار قرار دهد و آموزش‌های لازم را به دست‌اندرکاران ارائه دهد. سامانه مزبور به خوبی می‌تواند، در جلوگیری از ارتکاب برخی از جرائم اقتصادی، نظیر تبانی در معاملات دولتی، نقش قابل ملاحظه‌ای ایفاء کند.

یکی از جلوه‌های مهم برای پیشگیری از جرائم مختلف اقتصادی، می‌تواند پرداخت از طریق کارت‌خوان‌ها باشد. به این ترتیب تمامی نهادهای عمومی حاکمیتی از قبیل شرکت‌های دولتی، بیمارستان‌های دولتی و سایر نهادهایی که به مردم خدماتی ارائه می‌دهند و یا کالا می‌فروشند و در قبال آن بهای مصوب را دریافت می‌کنند، ملزم شوند که شیوه پرداخت و دریافت خود را به صورت الکترونیکی برقرار کنند. از این رهگذر، مبالغ دریافتی به طور مستقیم در حساب نهاد مربوط واریز می‌شود و از دسترس افراد خارج می‌شود و از دستبرد مصون می‌مانند.

فهرست منابع

- اصغری، عبدالرضا و سرمدی‌واله، علی. (۱۳۹۱). پیشگیری اجتماعی از جرم در قانون برنامه پنجم توسعه. نشریه آموزه‌های حقوق کیفری، (۴)، صص ۱۴۳-۱۶۶.
- اعظمی‌مقدم، مجید. (۱۳۹۰). مفهوم‌شناسی جرم اقتصادی یا فساد اقتصادی. مجله کارآگاه، ۴(۱۶)، صص ۵۵-۸۴.
- افضلی، عبدالرحمن. (۱۳۹۰). فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه: علل، پیامدها و راهکارهای برون‌رفت. مجله حقوقی بین‌المللی، ۲۸(۴۵)، صص ۲۳۵-۲۶۴.
- انوری، حسن. (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ سخن. چاپ دوم. تهران: انتشارات سخن.
- بیات، بهرام؛ شرافتی‌پور، جعفر و عبدی، نرگس. (۱۳۸۷). پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع‌محور. تهران: انتشارات معاونت اجتماعی نیروی انتظامی.
- جوان‌جعفری، عبدالرضا و سودمند راد، امیر. (۱۳۹۳). پیشگیری وضعی از نقض اسرار تجاری. نشریه حقوق اقتصادی، ۲۱(۶)، صص ۳۲-۵۰.
- حاجی ده‌آبادی، محمدعلی. (۱۳۸۲). پیشگیری از جرم، مجموعه مقالات دانش‌نامه امام علی (ع). جلد ۵. چاپ دوم. تهران: مرکز نشر آثار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- حسنی، علی‌اکبر. (۱۳۷۰). حقوق قضا از دیدگاه علی (ع) و نهج‌البلاغه. مجله درس‌هایی از مکتب اسلام، ۳۱(۱۰)، صص ۴۱-۴۷.
- حسینی، میرزاحسن و فولادی‌طرقی، مهدی. (۱۳۸۹). بررسی موانع و محدودیت‌های اجرای نظارت الکترونیکی. فصلنامه

- پژوهش‌های مدیریت انتظامی، ۵(۴)، صص ۶۷۷-۷۰۶.
- خدمتی، ابوطالب. (۱۳۷۷). نظارت و بازرسی در اسلام. نشریه معرفت، (۲۷)، صص ۴۷-۵۶.
- دادبان، حسن و آقایی، سارا. (۱۳۸۸). بازدارندگی و نقش آن در پیشگیری از جرم. فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۹(۳)، صص ۱۲۵-۱۴۸.
- دادگر، داود. (۱۳۸۰). مبانی بازرسی و تهیه گزارش‌های نظارتی. مجموعه مقالات دومین همایش نظارت و بازرسی.
- دهقان، ناصر. (۱۳۸۲). نقش سازمان بازرسی کل کشور بر سلامت سیستم اداری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مجتمع عالی آموزشی قم، دانشگاه تهران.
- رحیمی‌نژاد، اسمعیل و حاجی‌وند، امین. (۱۳۹۳). پیشگیری از بزهکاری از دیدگاه حضرت علی (ع)، اصول و راهکارها، در: با قافله عدالت، یادنامه دکتر ناصر کاتوزیان، به اهتمام ابراهیم شعاریان. تبریز: انتشارات ستوده.
- رضایی‌زاده، محمدجواد. (۱۳۸۵). حقوق اداری. تهران: نشر میزان.
- شمس‌ناتری، محمدابراهیم و توسلی‌زاده، توران. (۱۳۹۰). پیشگیری وضعی از جرائم اقتصادی. فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۴۱(۴)، صص ۱۹۹-۲۱۷.
- صفرخانی، حسن. (۱۳۸۸). نظارت نوین و نقش سازمان بازرسی کل کشور در تحقق آن، نشریه دانش ارزیابی، (۱)، صص، ۵۳-۷۲.
- فلاح‌زاده، علی‌محمد و زارعی، زهرا. (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی سازمان بازرسی کل کشور و نهاد آمبودزمان. فصلنامه حقوق اداری، (۲)، صص ۱۲۷-۱۵۸.
- محقق داماد، مصطفی. (۱۳۶۴). مطالعه‌ای در امر بازرسی: بازرسی از دیدگاه اسلام. نشریه حق (مطالعات حقوق و قضایی)، (۱)، صص، ۲۵-۵۴.
- محمدنسل، غلامرضا. (۱۳۹۱). مبانی پیشگیری از جرم. تهران: میزان.
- محمودی‌جانکی، فیروز و قوچی‌بیگی، مجید. (۱۳۸۸). نقش طراحی محیطی در پیشگیری از جرم. فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۹(۲)، صص ۳۴۵-۳۶۸.
- معین، محمد. (۱۳۸۶). فرهنگ فارسی معین. دوره دو جلدی. جلد اول. چاپ چهارم. تهران: انتشارات دانا.
- منصورآبادی، عباس. (۱۳۹۴). حقوق کیفری عمومی، کلیات حقوق کیفری و پدیده مجرمانه. تهران: نشر میزان.
- موسی‌زاده، ابراهیم و جوکار، فضل‌اله. (۱۳۹۱). آمبود زمان و نهادهای مشابه آن در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران. تهران: نشر دادگستر.
- میرخلیلی، محمود. (۱۳۸۸). پیشگیری وضعی از بزهکاری با نگاهی به سیاست جنایی اسلام. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- میرمحمدی، محمد. (۱۳۸۳). الگوی نظارت و کنترل در نظام اداری جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات سمت.
- نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین. (۱۳۹۱). مباحثی در علوم جنایی، تقریرات دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی. به کوشش شهرام ابراهیمی. ویراست دوم.
- نیازپور، امیرحسین. (۱۳۹۱). تکالیف جرم‌شناسانه دستگاه قضایی در پرتو قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. مجله حقوقی دادگستری، (۸۰)، صص ۱۹۳-۲۲۲.

Great Britain, Parliament. (2010). House of Commons: Home Affairs Committee, The Government's Approach to Crime Prevention. London: Stationary Office.

Karen, Bullock., Ronald V. Clarke and Nick Tilley. (2013). Situational Prevention of Organized

Crimes. Rutledge.
Martha, J. Smith. (2011). Situational Crime Prevention. Retrieved from: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195396607/obo-9780195396607-0040.xml#obo-9780195396607-0040-div1-0008>

